

VI. A CIGÁNY NÉPESSÉG MAGYARORSZÁGON: ÁTTEKINTÉS

Száztizenegy évvel ezelőtt 65 ezer volt a jelenlegi országterületen élő cigányok száma. 1971-ben 320 ezer körülire, 1993-ban 468 ezer körülire, 2003-ban 570 ezer, illetőleg 600 ezer körülire becsültük a cigányok számát. Az 1993 és 2003 közötti tíz évben az egyik becslés szerint évente 10 ezer, a másik becslés szerint évente 13 ezer fővel növekedett a cigányok száma.

Magyarországon az élveszületések száma 1970-ben 152 ezer volt, 1993-ban 116 ezer, 2001-ben 97 ezer. 1993-ban 13 ezernél több cigány gyerek született, a teljes magyarországi gyerekszámnak több mint 11 százaléka. 2002-ben 15 ezer cigány gyerek született, az összes Magyarországon született gyereknek több mint 15 százaléka. A jövőben tovább növekedik a cigányok száma és aránya, és növekedni fog befolyásuk is az ország életére.

A magyarországi cigányok három nagy nyelvi csoportozhoz: a magyarul beszélő magyar cigányok, a két nyelven, magyarul és cigányul beszélő oláh cigányok és a két nyelven, magyarul és románul beszélő beások nyelvi csoportjához tartoznak. A jelenlegi országterületen 1893-ban a magyar anyanyelvűek aránya 79,5 százalék, a cigány anyanyelvűeké 10 százalék, a román anyanyelvűeké 4,5 százalék, az egyéb anyanyelvűeké 6 százalék volt. 1971-re a magyar anyanyelvűek aránya 71 százalékra csökkent, a cigány anyanyelvűeké 21,2 százalékra, a román anyanyelvűeké 7,6 százalékra emelkedett. Az eltolódások a cigány és a román anyanyelvű cigányok bevándorlásával magyarázhatók.

1993-ra a cigány anyanyelvűek aránya 4,4 százalékra, a román anyanyelvűeké 5,5 százalékra csökkent, a magyar anyanyelvűeké 89,5 százalékra emelkedett. A nyelvcseré tényezői: a cigány telepek döntő többségének felszámolása 1965 és 1984 között, a cigány férfiak foglalkoztatottsága, az iskolában folyó magyar nyelvű oktatás és az a remény, hogy a magyar nyelvre való áttérés állást, jövedelmet, lakást, érvényesülést hoz.

1993 és 2003 között a román anyanyelvűek aránya 4,6 százalékra csökkent, a cigány anyanyelvűek aránya 7,7 százalékra emelkedett, a magyar anyanyelvűek aránya 86,9 százalékra csökkent.

A cigány nyelv kis mértékű visszaváltását elősegítették a cigány nemzetiségi, nyelvi és kulturális szervezetek, amelyek érvényesülési és megélhetési lehetőségeket nyújtanak a hozzájuk csatlakozóknak. Lassította és lassítja a nyelvi asszimilálódást, illetőleg a visszaváltás irányába hatott az is, hogy a beolvadás már nem nyújtott és nem nyújt állást, jövedelmet és megélhetést.

Ugyanakkor tovább hatottak az elmúlt tíz évben is az anyanyelv cseréjét előidéző tényezők, tovább hatnak ma is, és tovább fognak hatni a jövőben is.

Ugyanezek a nyelvcserét elősegítő, illetve akadályozó tényezők hatottak és hatnak a beások körében is, de – mint láttuk – a nyelvcserét segítő tényezők erősebbnek bizonyultak.

Az 1990. évi népszámlálásában 143 ezer ember, az 1990-es cigány lakosság 32 százaléka vallotta magát cigány nemzetiségűnek. A 2001. évi népszámlálásban 190 ezer ember, a 2001-es cigány lakosság 33–34 százaléka vallotta magát cigány nemzetiségűnek.

Az 1993. évi felmérésben a megkérdezettek 56 százaléka vallotta magát magyar nemzetiségűnek, 18 százaléka magyar cigány nemzetiségűnek, 22 százaléka cigány és 0,7 százaléka román vagy beás nemzetiségűnek.

A 2003. évi felmérésben a megkérdezettek 37,8 százaléka vallotta magát magyar, 29,8 százaléka magyar cigány, 26,8 százaléka cigány, 4,5 százaléka beás és 1 százaléka egyéb nemzetiségűnek.

Az 1993-ban magyar nemzetiséget választók egy része magyar cigánynak, egy másik, kisebb csoportja cigány nemzetiségűnek mondotta magát 2003-ban. Ők kevésbé érezték magukat magyarnak, integráltak, a magyar társadalom részének, és inkább érezték magukat elkülönítettnek és kirekesztettnek.

Az elkülönítés és kirekesztés egyik fajtája, a települési elkülönítés növekedett 1993 és 2003 között. Az 1993-ban megkérdezett cigány családok 30 százaléka lakott túlnyomórészt cigány környezetben, 29 százaléka vegyes, 29 százaléka többségében nem cigány környezetben, és 9 százalék környezetében egyáltalában nem laktak cigányok. A 2003-ban felmért cigány lakások 6 százaléka volt telepen, 2 százaléka a településtől távol, de nem telepen, 42 százaléka a település szélén, 22 százaléka a település belsejében, de kizárólag vagy túlnyomórészt cigány környezetben. A cigány családok 72 százaléka tehát szegregáltan lakik.

A szegregálódás növekedése elsősorban a társadalom kis részének gazdagodására, nagy részének szegényedésére és a jómódúak elkülönülési és elkülönítési törekvéseire vezethető vissza. A szegregálódást fokozták a cigányokat mindig is gondosan elkülönítő „szocpol”-os lakásépítések és a városi rehabilitációk, amelyeknek egyik célja és eredménye volt egész városrészek *meztisztítása* a cigányoktól. Az elkülönítéshez azzal is hozzájárultak az önkormányzatok, hogy a cigányokat nem engedték a nem cigányok közé települni, és az építkezések során külön utcákat jelöltek ki a cigányoknak és a nem cigányoknak. Az ilyen típusú cselekvések az elmúlt tizenégy évben szaporodtak és erősödtek, és bizonyosra vehető, hogy a következő években is erősödni fognak.

Az egymást követő kormányok egyetlen lépést sem tettek a szegregálódás terjedésének akadályozására. A Horn–Kuncze kormány 1995-ben elfogadott középtávú tervezete előírta a cigány telepek összeírását. Erre csak évek múlva került sor, akkor is hiányosan és nagyon pontatlanul. A telepek felszámolása vagy közlekedési, közüzemi, egészségügyi ellátottságának javítása érdekében

mind a mai napig semmi sem történt. Az elkülönítettség a legközelebbi években bizonyosan növekedni fog.

Az iskolázódásban is növekedett a különbség és a távolság a cigányok és a nem cigányok között. Óvodába jár a 3–5 évesek közül országosan 88 százalék, a cigány gyerekek közül 42 százalék. Az alacsony arány okai: épülethiány, férőhelyhiány, anyagi eszközök hiánya, diszkrimináció. Igaz ugyan, hogy a 20–24 éves cigány fiatalok 82,5 százaléka elvégezte az általános iskola nyolc osztályát, de nagy részük csak késve végezte el. Országosan 2000-ben a 16 éves népességnek 5 százaléka,²⁶ a cigányoknál 2003 februárjában a 17 évesek 36 százaléka nem fejezte be az általános iskolát.

1993 és 2003 között emelkedett az értelmi fogyatékosnak minősített és ennek alapján kisegítő iskolába vagy osztályba utalt gyerekek száma. Az iskolás korú cigány gyerekek megközelítőleg 20 százaléka ezekbe az iskolákba és osztályokba jár.

Középiskolába országosan 2001-ben a gyerekek 73 százaléka,²⁷ a cigány gyerekeknek kb. egyötöde jut be. Országosan 2001-ben a 18 évesek 54,5 százaléka érettségizett,²⁸ a cigány fiatalok 20–24 éves korcsoportjában 2002-ben 5 százalék végezte el a középiskolát.

A középiskolát végzetek arányánál is kisebb az egyetemre vagy a főiskolára járó cigány hallgatók aránya. Országosan a 18–20 évesek 40 százaléka, a cigány 20–24 évesek 1,2 százaléka tanul felső szinten.

A társadalom legszegényebb és leginkább kirekesztett csoportját képezi majd a cigány gyerekeknek az általános iskolát el nem végző egyötöde, az általános iskolát késve elvégző második ötöde és az a további 40-50 százalék, amely az általános iskola elvégzése után nem tanul tovább, vagy beiratkozik a középiskolába, de lemorzsolódik. Ezek is, azok is elkülönítve laknak, és elkülönítés vár rájuk a jövőben is.

1971-ben a munkaképes korú (15–59 éves) cigány férfiak 85 százaléka, a 15–54 éves cigány nők 30 százaléka volt aktív kereső. 1985 és 1993 között megszűnt a cigány munkahelyek 55 százaléka. 1993-ban a 15–59 éves cigány férfiak 28,5 százaléka, a 15–54 éves cigány nők 15 százaléka volt foglalkoztatott.

1993 és 2003 között nem javult a cigányok munkaerőpiaci helyzete. 2003 elején a 15–74 éves cigány népesség 21 százaléka volt foglalkoztatott, szemben a munkaképes korú 1993. évi 22 százalékkal. 2003-ban a 15–74 éves cigány férfiak 28 százaléka, a 15–74 éves cigány nők 15 százaléka volt foglalkoztatott.

Nyugdíjas volt 2003-ban a cigány férfiak és nők 17–17 százaléka, tanuló volt 11–11 százalék. Gyesen volt a férfiak 3, a nők 30 százaléka, munkanélküli járadékot vagy valamilyen segílyt kapott a férfiak 22, a nők 13 százaléka.

²⁶ Halász–Lannert (2003), 140–438.

²⁷ I. m. 421.

²⁸ I. m. 439.

Nagyok a regionális és még nagyobbak a településtípusok szerinti különbségek. A cigány férfiak közül foglalkoztatott Budapesten 64,4 százalék, a vidéki városokban 27,5 százalék, a községekben 20 százalék. A cigány nők közül foglalkoztatott Budapesten 36 százalék, a vidéki városokban 14,6 százalék, a községekben 10 százalék.

2003-ban a foglalkoztatott cigányok 71 százalékának volt egész éven át tartó rendszeres kereseti lehetősége. További 19 százalékuk munkája néhány hétre vagy néhány hónapra biztosított lehetőséget. Végül 10 százalék alkalmi jelleggel dolgozott.

A foglalkoztatott cigányok 70 százaléka segéd- vagy betanított munkás, 22 százalék szakmunkás, és 8 százalék fehérgalléros munkakörben vagy egyenruhás testület tagjaként dolgozik.

A főállásban dolgozó cigányok havi átlagos keresete havi 61 ezer forint: a férfiak keresete 66 ezer, a nőké 51 ezer. Budapesten 78 ezer, a vidéki városokban 55 ezer, a községekben 59 ezer forint az átlagkereset.

A cigányok rossz munkaerőpiaci helyzetének első oka alacsonyabb szintű iskolázottságuk. A második ok a cigányok lakóhelye. Döntő többségük azokban a megyékben lakik, amelyekben a legnagyobb a munkanélküliség. Ennél is nagyobbak a kistérségek közötti különbségek. A cigányok többsége azokban a kistérségekben lakik, amelyekben alig van vagy egyáltalában nincs munkalehetőség. A harmadik ok az, hogy régebben a cigányok azokban a gazdasági ágakban találtak munkát, amelyek a válság idején tönkrementek. Példának emlíjtük a bányászatot, a kohászatot és az építőipart. A negyedik ok a diszkrimináció. Ennek hatását azonban mérni nem tudjuk.

A cigány háztartásokban az egy főre jutó átlagos havi jövedelem 2003 februárjában 20 900 forint volt. A munkajövedelmek a bevételekből 8 800 forintot, a nyugdíjak és támogatások 12 100 forintot tettek ki. Az egy főre jutó átlagos havi jövedelem 15 ezer forint alatt volt a cigány háztartások 41,5 százalékában, 15 ezer és 20 ezer forint között volt a háztartások 20,2 százalékában, 20 ezer és 30 ezer forint között volt 19,6 százalékban és 30 ezer forint fölött 18,8 százalékban.

Az egész népességben az egy főre jutó havi jövedelem 2001-ben kereken 40 ezer forint, 2003 őszén hatvanezer forint volt. Az átlagos cigány háztartásban az egy főre jutó havi jövedelem a 2001. évinek valamivel több mint a felét, a 2003 ősziének valamivel több mint a harmadát érte el.

A cigány háztartások 18 százaléka jövedelméből szűkösen meg tud élni, de nagyobb megtakarításokra vagy befektetésekre nem képes. A cigány háztartások 82 százalékának jövedelme nem éri el a KSH által kiszámított létminimumot, és alapvető szükségleteit csak részben tudja kielégíteni. A cigány háztartások 56 százaléka a lakosság alsó jövedelmi tizedéhez tartozik, és még táplálkozni sem tud kielégítően.

A kilencvenes évek elején gazdasági válság kezdődött Magyarországon, amelynek eredményeképpen a mélyponton, 1993-ban, a foglalkoztatottak száma másfél millióval volt kisebb a válság előttinél, és a munkanélküliek száma 600 ezer fölött volt. Ez a válság a cigányokat jobban sújtotta, mint a

nem cigányokat. 1997-ben fellendülés kezdődött, amely 2001-ig negyedével növelte a GDP-t, azzal a negyeddal, amelyet a korábbi években a gazdaság elvesztett. Ez a fellendülés azonban semmivel sem javította a cigányok helyzetét. A 2001 és 2003 közötti jóval kisebb növekedés sem hozott javulást. A cigány háztartások nagy többsége rendszeres keresethez jutott a hatvanas, a hetvenes és a nyolcvanas években, ezt a keresetet a kilencvenes évek elején elvesztette, és azóta sem nyerte vissza. Egyelőre nincs kilátás arra, hogy valaha is visszanyeri. A hatvanas, a hetvenes és a nyolcvanas években folyó lassú, akadozó és ellentmondásokkal teli integrálódást 1990 óta elkülönítés és kirekesztés váltotta fel. Ez a kirekesztés a következő években előre láthatóan növekedni fog.